

KRÓLEWSKI AUTOGRAF

w odnalezionej książce

Pracownia Dokumentacji Księgozbiorów Historycznych (PDKH) Biblioteki Narodowej w Warszawie zajmuje się od wielu lat badaniami nad spuścizną polskiego kolekcjonerstwa książek. W ramach tych prac próbujemy także odtworzyć losy księgozbioru króla Stanisława Augusta. Stąd z wielkim zainteresowaniem przyjęliśmy informacje zawarte w artykule Alesi Sawczuk¹, pracownika naukowego z Państwowego Muzeum Historyczno-Archeologicznego w Grodnie, która opisała zachowany w bibliotece Muzeum egzemplarz książki z super-ekslibrisem i podpisem króla.

Stanisław August w granatowym mundurze kadeckim. Marcello Bacciarelli. Olej, płótno, 129 x 97 cm, XVIII w.

Górna okładzina z królewskim supereklibrisem (nakładowym)

Białoruski *Almanach Historyczny* ma w Polsce wąskie grono odbiorców, stąd pomysł, by upowszechnić dane z publikacji A. Sawczuk i uzupełnić wynikami własnych badań przeprowadzonych w PDKH². Grodzieńska autorka przystała na tę sugestię i udostępniła nam materiał ilustracyjny, który nie był publikowany w *Almanachu Historycznym*. Prezentujemy obecnie skróconą wersję tekstu, który powstał na podstawie nowych materiałów i źródeł. Podjęto w nim próbę odtworzenia historii zachowanej w Grodnie książki. W całości tekst ten będzie opublikowany w *Roczniku Biblioteki Narodowej*³.

Exemplarz z autografem Stanisława Augusta jest prawdziwym unikatem. Podczas katalogowania księgozbioru królewskiego w Kijowie, gdzie jest przechowywany od 1834 r., nie natrafiono na żadną książkę, na której właściciel zbioru podpisałby się osobiście. Również w literaturze przedmiotu brak wzmianek o takim przypadku. Stąd warto przyrzeć się bliżej grodzieńskiemu egzemplarzowi.

Ciekawość budzi, jaką książkę wyróżnił król swym podpisem, w jakich okolicznościach i kiedy go złożył oraz jakie były losy tego tomu? Niestety, na większość z tych pytań nie ma dzisiaj wiarygodnej odpowiedzi, a historia opisywanego egzemplarza pozostaje głównie w sferze przypuszczeń.

Autograf króla znalazł się na pracy Friedricha Augusta Schmidta (1734-1807) *Dzieje Królestwa Polskiego krótko lat porządkiem opisane, na język polski przełożone, poprawione i przydatkiem panowania Augusta III pomnożone*, wydanej w Warszawie

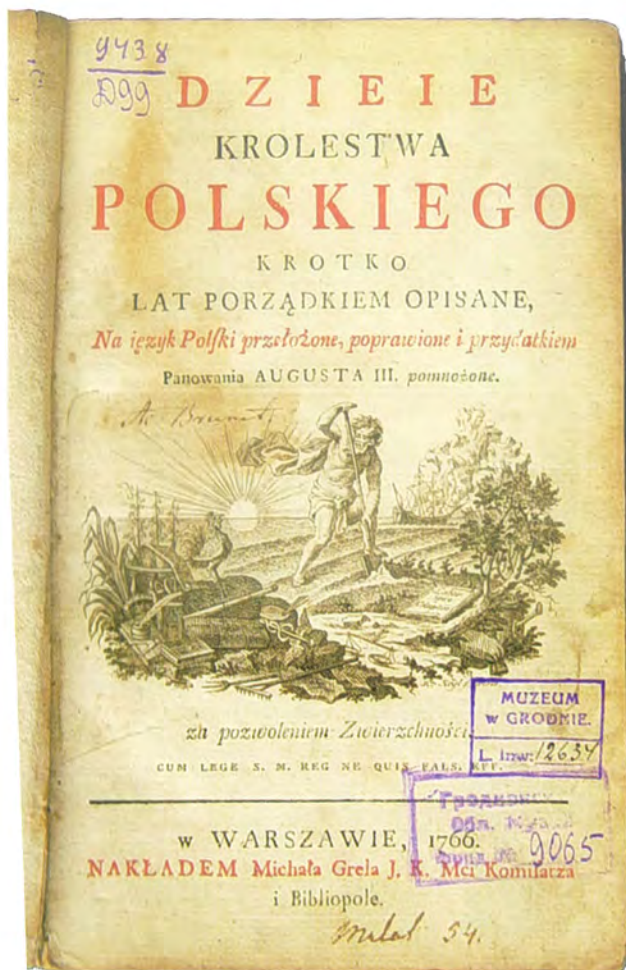
Wyklejka z autografem Stanisława Augusta Poniatowskiego

w 1766 r. przez Michała Grölla. Autorem uzupełnień i poprawek był Jan Chrzyciel Albertrandi, od 1790 r. bibliotekarz królewski.

Książka F. A. Schmidta znajdowała się w bibliotece zamkowej króla, co poświadcza wpis w katalogu opracowanym przez J. Ch. Albertrandiego, w dziale X: *Bibliotheca Polona*, pod numerem 1013. Książka ta zaginęła i dzisiaj nie ma jej w Kijowie. Wiadomo, że 21 listopada 1783 r. została wypożyczona przez Józefa Ignacego Boelcke (zm. 1785 lub 1786 r.), sekretarza gabinetu Stanisława Augusta. Zapisowi temu towarzyszy informacja: *perdu a Mr Boelcke*⁴. Dzieło Schmidta nigdy nie wróciło do królewskich zbiorów. Książki tej nie zabrakło także w spisie, projektowanej przez króla w 1796 r., za pośrednictwem J. Ch. Albertrandiego, małej biblioteki poloników⁵, złożonej głównie z dubletów księgozbiorów z Łazienek i zamkowego. Zbiór ten Stanisław August chciał zatrzymać dla siebie po abdykacji. O popularności *Dziejów Królestwa Polskiego* świadczy fakt, że znaleźć ją można w wielu prywatnych księgozbiorach szlacheckich 2. poł. XVIII w.

Exemplarz w Grodnie ma dość zniszczoną oprawę, bardzo charakterystyczną dla książek z biblioteki królewskiej: jasnobrązowa skóra cielęca, na przedniej okładce jedna z wielu odmian (różniących się przeważnie detalami) supereklibrisu królewskiego, wykonanego dość niestarannie. Na wewnętrznej wyklejce w poprzek strony, widnieje podpis: *Stanislaus Augustus Rex*. Autentyczność tego autografu badali w Grod-

Karta tytułowa dzieła F. A. Schimdtza z podpisem A. Bruneta

nie tamtejsi muzealnicy, porównując go z zachowanymi w Państwowym Muzeum Historyczno-Archeologicznym dokumentami podpisywanymi przez króla. W Warszawie konfrontowano go z innymi podpisami Stanisława Augusta. Autentyczność jego wydaje się pewna. Na karcie tytułowej widnieją ślady dalszych proveniencji: podpis *Ae Brunet*; nieodczytane słowo (lub skrót) z liczbą 54, napisane niechybnie ręką J. Ch. Albertrandiego; ręcznie wpisana sygnatura 9438: D99 (także na okładce) z nieustalonego księgozbioru, pieczętka z muzeum w Grodnie z okresu międzywojennego oraz pieczętka obecnego właściciela. Dalej, na kolejnych kartach książki, *Ae Brunet* podpisał się ponownie w oryginalny sposób (litery *Ae* przed nazwiskiem oznaczają imię *Alexandre*), wpisując każdą literę swego nazwiska i inicjał imienia na kolejnych nieparzystych stronach książki. I tak na s. 5 widnieje „A.”, na s. 7, „B.”, na s. 9, „F.”, na s. 11, „u.”, na s. 13, „n.”, na s. 15 „e.” i na s. 17, „t....”.

Kluczową postacią dla historii opisywanego egzemplarza, poza królem, jest osoba *Ae Bruneta*. Alesia Sawczuk w swoim artykule wskazała, że podczas ostatniego pobytu Stanisława Augusta w Grodnie, wśród osób z jego otoczenia, pojawia się kamerdyner o tym właśnie nazwisku. Faktycznie, w codziennych raportach hrabiego Eliasza Bezbordki (1756-1816), któremu caryca Katarzyna II powierzyła nadzór nad królem, występuje kilkakrotnie kamerdyner *Brunet*. Towarzyszył on królowi w latach 1795-1798 na wygnaniu w Grodnie, a następnie w Petersburgu oraz w podróży na koronację cara Pawła I do Moskwy⁶.

P O L S K I E .

MALZONKA	POTOMSTWO	1025. SMIERC	Monarchowie tego czasu żyjący.
1) Hemilda corka Ridaga Magrabi Mił- ny.		BOLESŁAW I. umarł Roku 1025. pogrze- biony jest w Kościele Kate- dralnym Po- znańskim.	<i>Papież.</i> Jan XV. 996 Grzegorz V. 999 Sylwester II. 1003 Jan XVIII. 1009 Jan XVIII. 1009 Sergius IV. 1012 Benedykt VIII. 1024 Jan XIX. 1033 <i>Cesarze Wschodni.</i> (Bazyli III. 1025 (Konstantyn X. 1028 <i>Cesarze Zachodni.</i> Oto III. 1002 Henryk II. 1024 Konrad II. 1039 <i>Krolowie Francuzi.</i> Hugo Capetus 996 Robert 1031 <i>Krolowie Hiszpań.</i> Vereimundus II. 999 Alfons V. 1028 <i>Krolowie Angielsi.</i> Etelredus 1016 Edmundus 1016 Kanut Wielki 1036 <i>Krolowie Duńscy.</i> Sueno 1014 Kanut Wielki 1036 <i>Krolowie Szwedzi.</i> Olaus 1019 Amundus 1035
2) Judyta corka Gejzy Książęcia Wę- gierskiego z pierwszego 10- za.	Mieczysław Następca na Tron. Otto Trzy corki. <i>Filius tres,</i> <i>quarum una</i> <i>Abbatissa, se-</i> <i>cunda nupsit</i> <i>Hermanno Co-</i> <i>misti, tertia si-</i> <i>ko Regis Vo-</i> <i>dimiri.</i> <i>Diui: Marfb.</i>		
3) Erminil- da.			
4) Oca corka Ekarda I. Magrabi Tu- ryngii i Miłny. Polscy Au- torowie o ie- dneym tylko ło- nie Bolesława Judycie namie- niają.			

A 4

P O L S K I E .

MALZONKA	POTOMSTWO	1102. SMIERC.	PANOWIE tego czasu ży- jący.
1) Judyta, corka Wraty- flawa, Krola Czeskiego u- marła R. 1087.		Władysław I. umarł R. 1102. pochowany w Kościele Kate- dralnym Ploc- kim Syn po- nim przez lat pięć załobę no- cił.	<i>Papież.</i> Gregorz VII. 1085 Wiktor III. 1087 Urban II. 1099 Pafchals II. 1117 <i>Cesarze Wschodni.</i> Nicejor ziołony 1080 Alexis Comnenus 1118 <i>Cesarze Zachodni.</i> Henryk IV. 1106 <i>Krolowie Francuzi.</i> Filip I. 1108 <i>Krolowie Hiszpań.</i> Alfons VI. 1109 <i>Krolowie Angielsi.</i> Wilhelm I. 1087 Wilhelm II. 1100 Henryk I. 1135 <i>Krolowie Duńscy.</i> Herold VII. 1085 S. Kanut 1086 Olaus III. 1086 Eryk II. 1102 <i>Krolowie Szwedzi.</i> Haltan 1080 Filip 1110
2) Zofia Ju- dyta corka Ce- sarza Henryka III. wdowa po Salomonie Krolu Węgier- skim zaślubio- na Roku 1088.	2) Trzy cor- ki. Zbigniew Syn z nieprawego łoża.		

B

Zapewne więc w kręgu rodziny Brunetów należy upatrywać byłego właściciela interesującej nas książki. Kamerdyner króla miał na imię Ludwik i pełnił swą funkcję przez 33 lata. Cieszył się też niezwykle zaufaniem oraz sympatią króla. Niestety, nie udało się dotychczas ustalić podstawowych faktów z jego życia, na przykład daty i miejsca jego urodzin i śmierci. Był prawdopodobnie Francuzem z pochodzenia. Z dokumentów wynika, że miał żonę Annę Marię i trzech synów: Ludwika Stanisława, Jana Kazimierza i Aleksandra. Posiadał dwa domy w Warszawie, na Nowym Mieście i przy ul. Mokotowskiej. Nie brakowało mu sprytu, dzięki czemu był osobą wpływową i wiele osób zabiegało o jego względy. Król cenil jego dowcip i oddanie, a także informacje o wszelkich wydarzeniach dworskich, intrygach i plotkach. Kamerdyner korespondował między innymi z Adamem Naruszewiczem, zaś listy szambelana królewskiego Stanisława Trembeckiego zawierają liczne wzmianki o Brunecie. W latach 1773-1780 poeta, po przyjeździe do Warszawy, mieszkał w domu Bruneta na Nowym Mieście.

Na sejmie w 1790 r. Ludwik Brunet, w uznaniu swoich zasług, otrzymał szlachectwo i herb, który zwał się *Krółodar*. Stosowny dyplom został wydany w Warszawie w 1791 r., a nadanie potwierdził sejm w 1793 r. Kamerdyner, wzorem wielu dworzan Stanisława Augusta, należał także do loży masonskiej „Katarzyna Pod Gwiazdą Północną” („Catherine à l'Etoile du Nord”), założonej 20 grudnia 1778 r.

Wiemy, że w Grodnie, dokąd podążył w styczniu 1795 r. za swym panem, otrzymywał miesięczną pensję 279 złp., najwyższą wśród szatnych królewskich. Być może towarzyszyła mu żona i synowie, o których wzmianki znajdujemy dopiero w okresie petersburskim.

Stanisław August powoli i z trudem oswajał się z rolą zdetronizowanego władcy. Często czytał, książki, prasę polską i cudzoziemską, a także dużo pisał. Książki dowozili mu z Warszawy bibliotekarze z Zamku Warszawskiego. Zamówienia na nie składał listownie J. Ch. Albertrandiemu, a po przeczytaniu i wykorzystaniu król częstokroć je zwracał. Wtedy też snuł dalszy plan sprzedaży biblioteki zamkowej, rozdysonował księgozbiór z Łazienek. Prosił także swego nadwornego bibliotekarza o przysłanie książek, które następnie podarował grodzieńskiemu zakonowi dominikanów. Nie wiemy, jak liczny był księgozbiór, którym król dysponował na Zamku w Grodnie i jak wiele książek zabrał ze sobą do Petersburga w 1797 r., zapewne nie wszystko. Zamek grodzieński po wyjeździe dworu zamieniono na lazaret, kaplicę przeobrażono na cerkiew prawosławną, pozostawione meble przewieziono do pałacu rządowego w Wilnie.

Do stolicy Rosji dwór dojechał 10 marca i już wkrótce rozpoczęło się ustawianie przywiezionych książek w Pałacu Marmurowym, petersburskiej siedzibie Stanisława Augusta, czym zajmował się osobiście szambelan Stanisław Trembecki. Na księgozbiór złożyły się zarówno książki króla, jak i towarzyszących mu osób: Mikołaja Wolskiego, Michała i Stanisława Grabowskich, Ignacego Puzyny i samego Trembeckiego. W tym też czasie, w spisach osób stanowiących dwór królewski w Petersburgu, pojawiają się kolejni Brunetowie: Jan, zatrudniony od 1796 r. jako lektor, i Aleksander, który był pa-

XIX
№ 42. I 48 93
Lennatę jako winien istem Urodzonym Ludwikom
Annę Bruneton Malionkom, Summę
Czerwonych Złoty Trzy Tysiące, dwie N° 3000.
a to za ustąpiory przez tychże Moja
Dom w Warszawie
pod N° 1666 sytuowany; która to summa
kasa Moja, zaczęwszy od Miesiąca Stycznia
Roku da Bóg przy szłego 1798. Miesiąca Urodzi-
nym Malionkom co Miesiące Czerwonych Zł-
otych Sto Pędziestą dwie to jest przez
czas 20. Miesięcy, wypłacać ma; do zupełnego
wypłacenia całkowitej summy w tym rzeczonych
3000 R^o a to w takim galunku pieniądzy i w takim
kursie, w jakim te do Kasy Mojej wpływ-
mić będą. Dnia w Petersburgu dnia 16°
Miesiąca Novembra 1797. Roku
Stanisław August Król.

a conto tego papuru kasa zapłaćcała w Petersburgu dnia 16° pro. Jan. 1798
R^o 150. w obywatelskich i szambelanskich rachunkach 16° pro. 1798. w K^o 600.
w Petersburgu dnia 16° Janua 1798 Roku. Ładnie Bismarck Bismarck
a conto tego papuru kasa zapłaćcała w Petersburgu dnia 16° pro. 1798. w K^o 600.
R^o 150. w obywatelskich i szambelanskich rachunkach 16° pro. 1798. w K^o 600.
w Petersburgu dnia 16° Janua 1798 Roku. Ładnie Bismarck Bismarck
a conto tego papuru kasa zapłaćcała w Petersburgu dnia 16° pro. 1798. w K^o 600.
R^o 150. w obywatelskich i szambelanskich rachunkach 16° pro. 1798. w K^o 600.
w Petersburgu dnia 16° Janua 1798 Roku. Ładnie Bismarck Bismarck

Tekst umowy dotyczącej zakupu domu przez króla od małżeństwa Brunetów z podpisem Stanisława Augusta

ziem przez pięć ostatnich miesięcy życia Stanisława Augusta. Wszystko wskazuje na to, iż synowie towarzyszyli ojcu w Grodnie i przyjechali wraz z nim nad Nowę. Tu zatrudniono ich przy dworze, aby zapewnić im utrzymanie.

Król, który sam dysponował skromnymi funduszami, starał się zapewnić swoim wiernym i długoletnim dworzanom możliwości utrzymania. Na przykład 21 listopada 1797 r. kupił od małżeństwa Anny i Ludwika Brunetów dom w Warszawie przy ul. Mokotowskiej za 3 000 czerwonych złotych, za który kasa królewska miała im miesięcznie wypłacać po 150 zł. Można przypuszczać, że ta dziwna umowa była częściowo fikcyjna, a królowi chodziło o dofinansowanie rodziny Brunetów, która stała się nad Nową, by dalej wiernie służyć swemu panu.

Na zachowanej w archiwach rosyjskich umowie, własnoręcznie podpisanej przez Stanisława Augusta, Ludwik Brunet pokwitował odbiór czterech rat (od stycznia do kwietnia 1798 r.). Po śmierci króla 2 lutego 1798 r. Brunetowie, tak jak i pozostali dworzanie, otrzymali odprawy, stosownie do stażu i pełnionych funkcji.

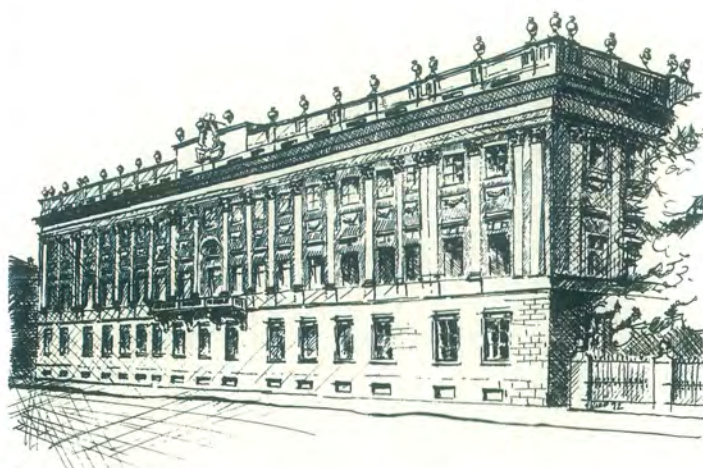

Być może właśnie w Petersburgu Aleksander Brunet otrzymał *Dzieje Królestwa Polskiego* w darze od króla. Książka zapewne została wybrana nieprzypadkowo, kompendium historii Polski ofiarowane młodemu człowiekowi miało wartość dydaktyczną i patriotyczną zarazem.

W jaki sposób zatem książka znalazła się w Grodnie? A może król obdarował Aleksandra podczas pobytu w tym mieście, a Brunetowie zostawili książkę w Grodnie, wyjeżdżając na początku 1797 r. do Petersburga. Niewykluczone, że trafiła wtedy, jako wartościowa pamiątka, do innego księgozbioru w mieście, na przykład do bogatej biblioteki klasztoru dominikanów, tak blisko związanych z królem przez ostatnie dwa lata. Wraz z biblioteką poddominikańską przetrwała okres zaborów i szczęśliwie, po pierwszej wojnie światowej, znalazła się wśród ocalałych 905 tomów z teje biblioteki, które weszły w skład zbiorów nowo utworzonego muzeum w Grodnie⁸. Mogła też być w posiadaniu rodziny jednego z braci Brunetów, który osiedlił się w guberni grodzieńskiej. Wiemy, że księgozbiory prywatne na tych terenach ulegały częstym przemieszczeniom i rozproszeniom w XIX w. i na początku wieku XX. Tak więc egzemplarz *Dziejów Królestwa Polskiego* mógł trafić w okresie międzywojennym do muzeum wraz z innymi zbiorami zabezpieczonymi przez Komisję Opieki nad Zabytkami Sztuki i Kultury Ziemi Grodzieńskiej.

Trudno dać dziś odpowiedź na pytanie, jaka była prawdziwa historia grodzieńskiego egzemplarza. Należy mieć nadzieję, że dalsze poszukiwania źródłowe rozstrzygną niektóre wątpliwości. ■

Widok Grodna z XVIII w.

Pałac Marmurowy w Petersburgu

PRZYPISY

¹ Saućuk A.: *Kniga Stanisława Augusta Poniatowskaga*. Gistaryŭny Almanach 2003 T. 8 s. 207-213.

² Prowadziła je autorka niniejszego tekstu, przy wydanej pomocy Tomasza Balcerzaka w licznych kwereńdach.

³ Łaskarzewska H.: *Książka z autografem króla Stanisława Augusta*. Rocznik Biblioteki Narodowej 2005 T. 37 [w druku].

⁴ *Specification des livres prêtés de la Bibliothèque Royal*. W: Biblioteka Stanisława Augusta na Zamku Warszawskim. Dokumenty. Oprac. J. Rudnicka. Archiwum Literackie 1988 T. 26 s. 174.

⁵ *Bibliotheca Polona Stanisłai Augusti Regis Poloniae*. AGAD. Archiwum Publiczne Potockich. Sygn. 139.

⁶ Obszerne fragmenty dziennika Bezbordoki opublikował w języku polskim E. Tyszkiewicz *Króla Stanisława Augusta ostatni pobyt w Grodnie*. Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu 1876-1878 [wyd. 1878] T. 1 s. 1-189.

⁷ Hankowska R.: *Nieznane petersburskie ślady Stanisława Augusta Poniatowskiego*, Warszawa, 1992, s. 66; *Aneksy faksymile 2 dokumentów w Moskwie i Petersburgu*, Warszawa, 1992, dok. 19.

⁸ *Muzeum w Grodnie. Zarys dziejów powstania i rozwoju. 1920-1922*. Grodno 1923.